

# Соціопсихологія злочинності

## Лекція 4:

### Соціально-психологічні особливості особистості злочинця та постраждалого від злочину

1. Поняття «особистість»

2. Особистість злочинця: соціально-демографічні характеристики та психологічні особливості та типології

3. Створення психологічного портрету злочинця (профайлінг)

4. Основні положення віктимологічного аналізу особистості

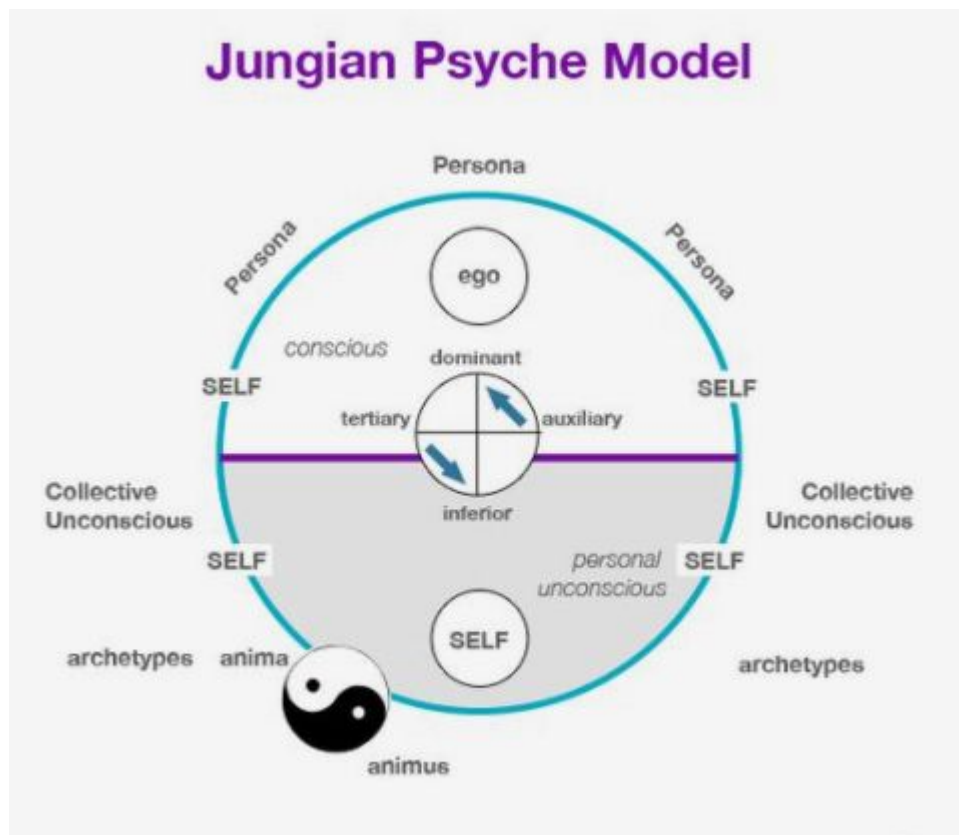


Слово «особистість» - в англійській мові «Personality» - походить від латинського «Persona». Спочатку це слово означало маску, яку одягав актор в давньогрецькому театрі. По суті, даний термін спочатку вказував на роль в театральній дії, тобто в поняття «Особистість» вкладався зовнішній, поверхневий соціальний образ, подібний до того, що демонструє людина, граючи певні соціальні ролі.

У давніх римлян це слово використовувалося з вказівкою на соціальні функції або ролі: особа батька, особа обвинувача, особа судді, особа захисника тощо.



Маска, або Персона (Persona) - описаний К. Г. Юнгом архетип, який представляє собою соціальну роль, яку людина відіграє, виконуючи вимоги, звернені до нього з боку суспільства, публічна особа особистості, сприймається оточуючими, вона приховує вразливі і хворобливі місця, слабкості, недоліки, інтимні подробиці, а іноді і суть особистості людини.



Поряд з поняттями “людина”, “особистість” в науці використовуються терміни “індивід”, “індивідуальність”. Їх відмінність від поняття “особистість” полягає в наступному.

Якщо поняття “людина” включає сукупність всіх людських якостей, властивих людям, незалежно від того, чи є вони в наявності у даної конкретної людини, то поняття “індивід” характеризує саме її і додатково включає такі психологічні та біологічні властивості, які поряд з особистісними також їй властиві.

Крім того, до поняття “індивід” входять як якості, що відрізняють одну людину від інших людей, так і загальні для неї і багатьох інших людей властивості.

*Індивідуальність* виявляється в рисах темпераменту, характеру, звичках, переважаючих інтересах, в якостях пізнавальних процесів (сприймання, пам’яті, мислення, уяви тощо), в здібностях, індивідуальному стилі діяльності.

В основі особистості лежить її *структура* - зв’язок та взаємодія відносно сталих компонентів (сторін) особистості: здібності, темперамент, характер, вольові якості, емоції, мотивація та соціальні установки.

## 2. Особистість злочинця: соціально-демографічні характеристики

### та психологічні особливості та типології

Сьогодні в Україні у виправних закладах утримуються 30 872 ув'язнених, у тому числі 29 151 чоловік (94,4% від загальної кількості) і 1721 жінка (5,6% від загальної кількості). Середній вік засуджених чоловіків становить 35 років. Середній вік жінок, які відбувають покарання, становить 40,5 років. До молодшої вікової групи – від 18 до 29 років – належить третина всіх засуджених чоловіків і кожна п'ята засуджена жінка.

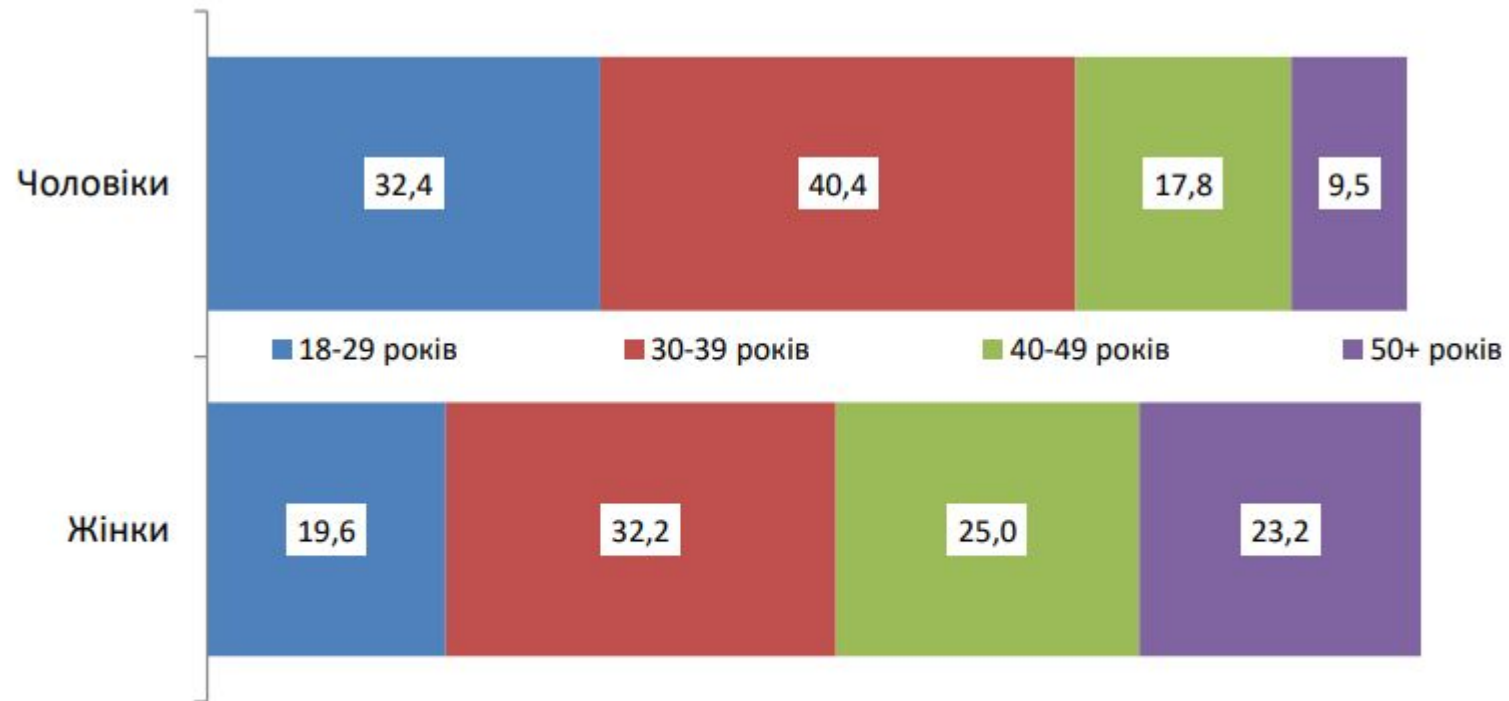


Рис. 1.1.1. Питома вага засуджених різного віку серед чоловіків і жінок, %

Джерела даних: Частина відповідей на запитання: А1. «Ваш вік \_\_\_ повних років», N=1001

Особистісні деформації – це викривлення, зміна якостей і властивостей особистості під впливом тих чи інших факторів, що проявляється у: зміні сприйняття та ціннісних орієнтацій, життєвих поглядів, характеру, способів спілкування та поведінки, рис особистості, установок та їх гіперболізації; незрілості та нерівномірності розвитку певних аспектів особистості; втраті здатності до адаптації; викривленнях у когнітивній та емоційній сфер





Освітній рівень засуджених доволі низький: майже третина (30,9%) не мають завершеної середньої освіти, ще приблизно стільки ж спромоглися завершити навчання у середній школі. У цілому лише половина респондентів мають неповну або повну середню



**Рис. 1.3.1. Освітній рівень засуджених, за статтю, %**

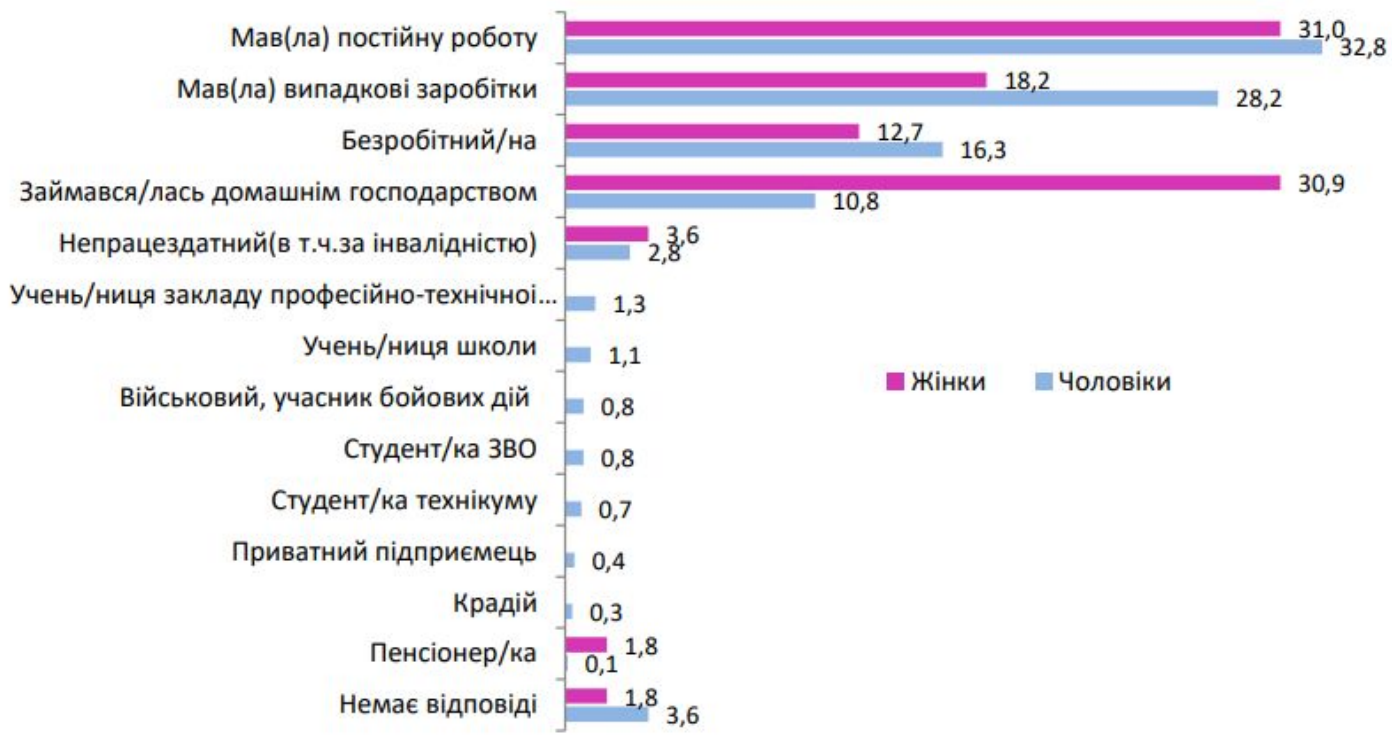
Джерело даних: Частка відповідей на запитання: А5. «Ваша освіта?», N=1001

Майже половина (46,6%) засуджених чоловіків неодружені, серед жінок незаміжніми є кожна четверта (24,6%). Лише незначна частка ув'язнених до потрапляння в колонію мали умовно благополучний соціальний статус: третина (32,6%) з них мали постійну роботу. 16% засуджених на свободі були безробітними, 31% ув'язнених жінок – «займалися домашнім господарством». Понад 42% засуджених перебувають у виправному закладі понад 2 роки. 41% засуджених відбувають покарання вперше, інші 59% неодноразово потрапляли до виправних закладі





Соціальний портрет в'язня є таким: особа чоловічої статі, переважно у віці до 35 років; із послабленими або ж відсутніми соціальними зв'язками, медико-соціальними проблемами; залежностями; нижче середнього рівнем матеріальної забезпеченості; послабленою мотивацією інтеграції в суспільство; соціально стигматизована, і внаслідок цього ізольована від найважливіших джерел отримання різноманітних соціальних ресурсів.



**Рис. 1.2.1. Соціальний статус засуджених до потрапляння в колонію, за статтю, %**

Джерело даних: Частка відповідей на запитання: А4. «Яким було Ваше основне заняття до потрапляння в колонію?», N=1001

Особистість злочинця відрізняється від особистості законослухняної людини суспільною небезпекою, їй притаманні злочинні потреби і мотивація, емоційно-вольові деформації і негативні соціальні інтереси.

Кримінологами з кінця XIX століття виділяються такі типу особистості злочинця в залежності від ступеня і стійкості особистісної деформації.

1. Випадкові злочинці, які вчинили злочин при збігу важких життєвих обставин і не відрізняються за особистими характеристиками від осіб, чия поведінка є правомірною.
2. Тип криміногенної особистості, для якого характерні негативні обставини, супутні процесу формування особистості (протиправне і аморальне поведінку оточуючих), вчинення в минулому аморальних і протиправних вчинків, випадання з ціннісно-нормативної системи суспільства, функціонування механізмів психологічного самозахисту від негативної оцінки своєї поведінки. У середині цього типу виділяються наступні підтипи:
  - 2.1. Послідовно-криміногенний підтип. Антигромадські орієнтації у таких осіб носять стійкий характер, злочини скоюються ними обдуманно і свідомо, вони спеціально готують і провокують виникнення передзлочинної ситуації. Такі особи, як правило,

2.2. Ситуативно-криміногенний підтип. У цих осіб ціннісні орієнтації формуються в атмосфері соціального конфлікту, а вчинення злочинів зазвичай є результатом супутніх негативних обставин: перебування в злочинному формуванні, соціальні конфлікти і т. Д. Вчинення злочину такими особами є результат впливу на них соціального мікросередовища і особистісних деформацій, обумовлених попереднім способом життя.

2.3. Ситуативний підтип. У цих осіб відсутні значні морально-психологічні деформації, однак вони не підготовлені до впливу складних життєвих ситуацій і здатні на злочин під впливом такої ситуації, що виникла не з їхньої вини.

Можна також виділити наступні типи злочинців за характером переважної злочинної мотивації:

Насильницький тип особистості, для якого характерна деформація уявлень про цінності людської особистості, життя і здоров'я людини, громадської безпеки.

Корисливий тип, для якого характерне прагнення до збагачення.

Особи, котрі нехтували обов'язками, які покладені на них законом або трудовим договором.

Необережні злочинці - особи, які легковажно або недбало ставляться до загальноприйнятих правил безпеки.

Особи, які скоюють злочини з метою добути мінімально необхідні кошти для існування.

До психологічних особливостей особистості злочинця кримінальні психологи відносять:

імпульсивність, агресивність, асоціальність, гіперчутливість у взаєминах, соціальну відчуженість, тривожність у поєднанні з негативним змістом ціннісно-нормативної сфери особистості, завищений рівень домагань і самооцінки, егоцентризм, підвищена образливість, емоційна нестійкість, висока ригідність розумових процесів.

### 3. Створення психологічного портрету злочинця (профайлінг)

Особливим інтегративним видом діяльності, який поєднує психологічну, соціологічну, медичну та інші складові є створення психологічного портрету злочинця. Значний досвід зі створення психологічних портретів невідомого злочинця був накопичений фахівцями із США, Франції, Великобританії, Німеччини та інших країн.

Перший випадок побудови психологічного профілю невідомого злочинця в розкритті злочину описаний в книзі американського психолога Джеймса Брусселя (Brussel) (1968 г.). Протягом 50-х років 20 століття в Нью-Йорку невідома особа за 8 років вчинила 32 вибуху. Офіційне розслідування не дало ніяких результатів. Тоді поліція звернулася до психіатра для складання психологічного профілю розшукуваної особи.

K Olszak-Haußler. Doctor James Brussel and his method of offender profiling

[https://problemykryminalistyki.pl/pliki/dokumenty/olszak\\_haubler\\_doctor\\_brussel\\_method\\_offender\\_profiling.pdf](https://problemykryminalistyki.pl/pliki/dokumenty/olszak_haubler_doctor_brussel_method_offender_profiling.pdf)



Д. Брусель використовував у тому числі метод психолінгвістичного аналізу. Він досліджував тексти численних листів злочинця до поліції і дійшов низки висновків щодо особи злочинця, його біографії та розладів особистості (у письмовій мові швидше і чіткіше виявляються спотворення психіки при психічних

My days on earth are numbered – most of my adult life has been spent in bed – my one consolation is – that I can strike back – even from my the dastardly acts against me.

Психіатр встановив, що злочинець – чоловік віком від 40 до 50 років, колишній працівник електрокомпанії, неодружений, релігійний, зазнав в минулому травми на виробництві, визначив манеру

Single man, between 40 and 50 years old, introvert. Unsocial but not anti-social. Skilled mechanic. Cunning. Neat with tools. Egotistical of mechanical skill. Contemptuous of other people. Resentful of criticism of his work but probably conceals resentment. Moral. Honest. Not interested in women. High school graduate. Expert in civil or military ordnance. Religious. Might flare up violently at work when criticized. Possible motive: discharge or reprimand. Feels superior to critics. Resentment keeps growing. Present or former Consolidated Edison worker. Probably case of progressive paranoia.

На підставі даних Бруселя було затримано Жоржа Метеського (“NY city mad bomber”).



До портрета злочинця включають такі дані:

- 1) загальну характеристику особистості та переважну мотивацію злочинів;
- 2) індивідуальні ознаки особистості - звички, схильності, навички тощо;
- 3) вік;
- 4) район місця проживання;
- 5) район місця роботи, служби, навчання;
- 6) часткові характеристики місця ймовірного перебування;
- 7) рівень освіти та професійної кваліфікації;
- 8) рід занять;
- 9) особливості походження (батьківська родина) і особистої історії життя;
- 10) сімейний стан;
- 11) наявність дітей;
- 12) ставлення до окремих видів діяльності - служба в армії, спорт, медицина, робота з людьми тощо;
- 13) наявність судимості у минулому;
- 14) наявність психічної чи іншої патології;
- 15) антропологічні та динамічні характеристики обличчя (тип зовнішності, статура, пантоміміка тощо). Окрім зазначених можуть бути наведені й інші дані.

Хрестоматійний приклад це психологічний портрет створений психологом А. О. Бухановським на підставі вивчення зібраних речових доказів ще до того як злочинець був заарештований.

Функціональне призначення профайлінгу має таке цільове навантаження:

1. Звуження кола підозрюваних методом виключення з-поміж них, які не підходять під опис психологічного портрета злочинця.
2. Забезпечення оперативно-розшукових органів особистою інформацією про невідомого злочинця.
3. Опрацювання тактики роботи слідчих із затриманим.



<https://www.imdb.com/title/tt5290382/>



Група Реслера виділила 2 типи злочинців:

1. організований несоціальний;
2. дезорганізований асоціальний;

Організований несоціальний тип вбивці:

- має високий інтелект і добре розвинуті комунікативні здібності;
- контролює себе, витриманий, здатний «заягти на дно»;
- зневажає і відкидає суспільство, обмежившись в спілкуванні лише вузьким колом людей, тобто є соціопатом (соціопатія – розлад особистості у сфері соціальної поведінки, пов'язаний із браком емпатії, почуттів провини, сорому, докорів сумління та ін.);
- стежить і доглядає за собою і своїм житлом (при наявності - за машиною), може бути педантом;
- персоналізує жертву, зазвичай діє хитрістю;
- має певний зовнішній образ жертви, критеріями якого можуть виступати статура, зріст, колір волосся / очей, манера одягатися;
- злочин планує заздалегідь, продумуючи при цьому час, місце, знаряддя;
- прагне до отримання повної влади над постраждалим;



- вживає заходів щодо усунення доказів;
- може залишати своєрідний «автограф»;
- може вступати в контакт з правоохоронними органами, аж до того, що брати участь в пошуках злочинця;
- при затриманні витриманий, планує «лінію оборони», на допитах спокійний, може «грати» зі слідством;
- Вподовж злочинної кар'єи вдосконалюється, придумує все нові способи вбивства, змінює сценарії.

Прикладом організованого несоціального типу є Теодор Роберт Банді (1946 - 1989).

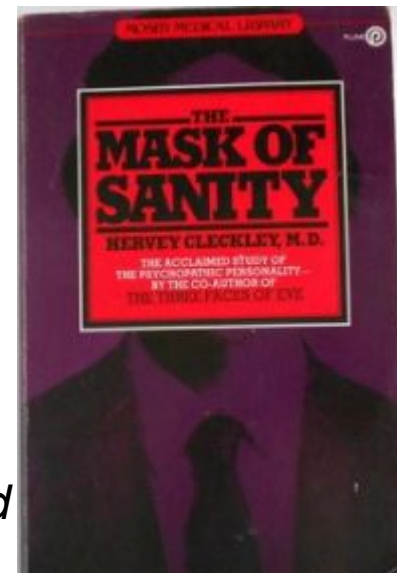
## 2. Дезорганізований асоціальний тип вбивці:

- володіє середнім, нижче середнього або низьким рівнем інтелекту, має погано розвинені комунікативні здібності;
- погано знаходить спільну мову з людьми, в тому числі з протилежною статтю;
- в дитинстві мав проблеми у комунікації з однолітками, відносини в родині нерівні, можливо був жертвою насильства;

- міг піддаватися насильству, в тому числі і сексуальному, в дитинстві і (або) юнацтві;
- погано стежить за собою, неохайний;
- злочини, найчастіше, робить спонтанно;
- не в змозі запропонувати деталі, знаряддя, місце, час і спосіб вчинення злочину;
- жертва деперсоналізована;
- злочин скоює недалеко (до 15 км) від місця проживання або роботи;
- може використовувати підручні засоби;
- намагається зберегти спогади про злочин, може вести щоденник, а також зберігати свідчення злочину.

Окрім названих відмінностей у цих двох типів істотно відрізняється **маска нормальності**. Під маскою нормальності мається на увазі цілеспрямоване створення особистістю із соціопатичним розладом враження відсутності останнього.

*Cleckley, Hervey (1941). The Mask of Sanity. An Attempt to Clarify Some Issues About the So-Called Psychopathic Personality. Revised Edition. Mosby Medical Library.*



#### 4. Основні положення віктимологічного аналізу особистості

Окремі віктимологічні поняття:

Латентна жертва — це особа, що реально постраждала від злочину, але з якихось причин цей факт залишився невідомим для офіційного обліку. Тож латентними жертвами є і ті потерпілі, котрим закон надав право вибору - повідомляти чи не повідомляти про злочин, який стався (справи приватного обвинувачення).

Віктимна ситуація - це життєва обстановка, що складається зв'язку з якостями особи чи поведінкою потенційної жертви, коли виникає реальна можливість заподіяти їй шкоду. Джерелами такої схильності можуть бути: потерпілий; взаємовідносини між злочинцем і його майбутньою жертвою; конкретна ситуація, в якій знаходиться жертва злочину в загальній системі суспільних відносин.

Віктимність - це якісний показник, чим вища віктимність особи, тим більша ймовірність того, що вона стане жертвою злочину.

Структура віктимності - відображається питому вагу окремих видів жертв злочинів, яким заподіяно шкод, в загальній кількості потерпілих за певний період часу на тій чи іншій території.

Віктимізація - це процес перетворення особи або групи осіб в

**Виктимизация населения и латентная преступность  
(N = 2000)**

Виды преступных посягательств	% виктимизации	Кол-во деликтов	К-во обращений в правоохранительные органы	Коэффициент латентности, К = 4/5
Ограбление или разбойное нападение на жилище	1,6	39	39	1,0
Угон или кража автомобиля (мотоцикла)	0,6	13	13	1,0
Насилие в семье	1,1	55	36	1,53
Сексуальное насилие	0,4	13	8	1,63
Уличное ограбление или разбойное нападение	3,8	99	43	1,87
Квартирная кража	3,3	88	44	2,0
Побои, нанесение телесных повреждений	2,6	64	28	2,29
Кража автомобиля (мотоцикла) или его частей	3,0	83	35	2,37
Рэкет, вымогательство со стороны уголовных элементов	0,8	28	11	2,55
Умышленное повреждение автомобиля (мотоцикла)	1,8	50	9	5,56
Умышленное повреждение, порча имущества (без корыстных мотивов)	6,0	221	24	9,80
Уличное хулиганство	8,0	404	40	10,10
Вымогательство взятки со стороны должностных лиц	5,0	262	25	10,50
Кража с приусадебного участка	19,6	600	57	10,53
Обман в торговле (обвес, обсчет)	39,1	1487	25	57,2

И. Рущенко. Диалог социолога и юриста о латентной преступности, и не только об этом. Социология: теория, методы, маркетинг. — 2001. — № 2. — С. 8–16.

Література для підготовки:

Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. [www.elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2813/1/2-9.pdf](http://www.elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2813/1/2-9.pdf)

Кроз М.В., Ратинова Н.А. «Ценностные ориентации коррупционных преступников»

Смирнов А. История развития виктимологической мысли в зарубежных странах <http://synergy-journal.ru/archive/article3063>

Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2017. – 308 с. [www.criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/posib\\_viktimologiya-2017\\_finaln.pdf](http://www.criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/posib_viktimologiya-2017_finaln.pdf)

Подільчак О.М. Кримінологічний профайлінг - реалізація вчення про особу злочинця. [www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4\\_2017/part\\_2/34.pdf](http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4_2017/part_2/34.pdf)





E-mail: IdentityConferenceLviv@gmail.com

Password: Uapl22042021